

PAPER DETAILS

TITLE: FARKLI DIN ALGILARININ DOGU-GÜNEYDOGU SORUNUNA ETKISI

AUTHORS: Alaattin DIKMEN

PAGES: 57-86

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46168>

FARKLI DİN ALGILARININ DOĞU-GÜNEYDOĞU SORUNUNA ETKİSİ

Alaattin DİKMEN¹

ÖZ

Doğu/Güneydoğu ve Kürt sorunu anlamaya ve çözmeye yönelik gayretler yoğunlaşarak devam ederken halkın din anlayışının belirteçleri olan genelde inanç özelde mezhep algıları üzerinden dini kimliğin olaylar üzerindeki etkisi din sosyoloji açısından çok fazla çalışılmamıştır. Problemlerle ilgili birçok raporlar yayınlanmış ve bu raporlarda da bölgenin dini-mezhepsel yapısına değinilmemiştir. Diğer taraftan örgüt kendi dokümanlarında Sünnilik-Şiilik, Alevilik, Zerdüştlük konularını sıklıkla kullanmaktadır. Kendi propagandasını yaparken ve ideolojisini yerleştirirken mezhepsel tartışmaları kullanmaya çalışmış ve çalışmaktadır. Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki terör ve şiddet sorununu göçler yoluyla büyük şehirlere de sıçramış durumdadır. Makale, bu sorunun nedenlerini, etkilerini ve sonuçlarını din-mezhep bağlamında analiz etmeye gayretini gütmektedir. Çalışmanın temel amacı; Bölge halkının sahip olduğu din/mezhep anlayışları ile terör arasında ilişkinin varlığı ya da yokluğu; şayet varsa bu ilişkinin bölgede yaşanan olayları hangi yönde etkilediği gibi sorulara cevap üretebilmektir. Doğu, Güneydoğu/Kürt sorunu hakkında hazırlanan raporların bir kısmının kısa bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra Bilgesam tarafından hazırlanan "Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi (Teknik Rapor)" isimli çalışmanın "Din ve Mezhep İstatistikleri" ve "Tarikat/Cemaat Bağlı İstatistiklerinin" sonuçları, verileri ihtiyaç ölçüsünde diğer raporlarla ve çalışmalarla mukayese edilerek değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kürt sorunu ve raporları, din/mezhep anlayışları, Şafilik, Hanefilik, terör.

THE IMPACT OF VARIOUS UNDERSTANDINGS OF RELIGION ON THE EASTERN-SOUTHEASTERN PROBLEM

ABSTRACT

While the efforts to understand and resolve the east-southeast problem is stepping up, the impact of religious identity on the events, through religious beliefs in general and perceptions of sects in particular, which are the indicators of the people's understandings of religion, is hardly studied within the sociology of religion. Many reports regarding the problem have been released; however, the religious-sectarian composition of the region remained untouched in them. On the other hand, PKK often refers to the Sunnism,

¹Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, a.dikmen@cbu.edu.tr.

Shiism, Alevism and Zoroastrianism in its documents. It has been exploiting the sectarian hassles in propagating and consolidating its ideology. The problem of terror and violence in the eastern and southeastern cities has spread to the metropolitan cities through the migration of the Kurds. This study attempts to analyze the reasons, impacts and consequences of this problem in terms of religion and sects. The main purpose of the study is to answer the following questions; whether there is a relationship between the locals' understandings of religion/sects and terror, and how this relationship, if any, affects the events in the region. After a number of reports on the eastern-southeastern problem are briefly evaluated, the findings of the chapters, "Statistics on Sects" and "Statistics on the Religious Orders (Tarikat) and Congregations (Cemaat)" of a report, "The Sociological Analyses of the Southeastern Problem (Technical Report)", released by Bilgesam, are dwelled on, and accompanied by comparisons with data from other relevant reports and studies.

Keywords: The Kurdish Problem and relevant reports, understandings of religion and sects, Shafism, Hanafism and terror.

I. GİRİŞ

Geçmişte çok sayıda medeniyetin, dolayısıyla din, mezhep ve inançların yaşadığı zengin kültürel tarihi arka plana sahip Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimiz, neredeyse son yarım asırdan bu yana daha çok terör olayları ile Türkiye ve dünya gündemini meşgul etmektedir. Sorun, başlangıçta sadece Doğu ve Güneydoğu hatta birkaç vilayette kendini gösteren bir asayiş sorunu gibi algılanırken, bölgeden büyük şehirlere gerçekleşen yoğun göçler ve baş gösteren terör hadiseleriyle Türkiye'nin bütün bölgelerinde de kendisini hissettirerek ulusal mahiyet kazanmıştır. Geline en son süreçte, Türkiye nüfusunun yaklaşık %14-15'ni doğrudan; diğerlerini dolaylı olarak ilgilendiren sorun ulusal sınırların ötesine geçerek farklı dış aktörlerin de ilgi gösterdiği uluslararası bir problem haline gelmiştir² (Yayman, 2014: 73-78; İlyas, 2015).

Doğu ve Güneydoğu sorununun gelişim düzeyini yerel, ulusal ve uluslararası şeklinde tasnif etmenin tarihi gerçeklere aykırı düştüğü de söylenebilir. Aynı şekilde problemi ilgi odaklarından kopararak sadece yerel, içedönük ve basit bir asayiş sorunu, sosyo-ekonomik geri kalmışlık meselesi, dış güçlerin kışkırtması, yerel geleneksel otorite sahiplerinin eşkıyalık faaliyetleri olarak ele alan yaklaşımlar, sosyal problemleri tekil nedene indirgeyen bir yaklaşımı içerdiğinden aldatıcı olabilir. Çünkü Batı toplumları devletleşme sürecinde daha ziyade mezhep ve etnik kimliği ifade eden lisan

² Bölgedeki Kürtçü hareketin arkasında dış güçleri gören ilk raporlardan birini Dâhiliye Vekili Cemil Uybadın hazırlamıştır (1925). Ona göre Kürt sorununun sürmesinde İngiltere ve İran gibi aktörlerin önemli bir rolü vardır.

merkezli bir bütünleşme yoluna giderken doğu toplumlarının mezhebin bir üst formu olan dini kimliği daha başat tuttukları söylenebilir (Ortaylı, 1999: 77-85).

Bölgede yaşanan siyasi, sosyal, kriminal sorunların kökenini, PKK'nın silahlı faaliyetlerine başladığı 1984 yılından çok daha gerilere, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar götürmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde devletin en önemli odaklanma alanlarından birisi olan sorun, Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından ilk kez, bir yıl arayla çıkan Nasturi ve Şeyh Sait İsyanıyla kendisini göstermiştir. 1924'te Güneydoğu Anadolu'da Süryaniler'in bağımsızlık için başlattığı Nasturi isyanını, 1925'teki Kürt aşiretlerinden yaklaşık beş bin isyancının merkezi yönetime başkaldırışı izledi. 1925'le 1937 yılı arasında yaklaşık yirmi bölgesel isyan başlatılsa da tamamı ordu birlikleri tarafından bastırılmıştır. Bu isyanlar içerisinde Şeyh Sait ve Dersim İsyanları çok büyük etkiler yaratmış ve sonuçları da o oranda kalıcı olmuştur. Kürtlerin başlattığı bu ayaklanmalar farklı gerekçelere dayanmaktadır. Tek ortak yanları aynı coğrafyada gerçekleşmiş olmasıdır. Ayaklanmalar dini, mezhebi, etnik ve feodal ilişkilerden kaynaklanan farklı bir takım sebeplerle başlamıştır. Sadece Dersim ya da Şeyh Said isyanlarını bugünkü sorunun kökenleri olarak değerlendirmek de yanlış olacaktır.

Bölge sorunlarını anlamak ve çözüm üretmek üzere Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze gelinceye kadar çok sayıda rapor hazırlanmıştır. Çandar, *Kürt sorunu ve çözüm yolları üzerinde bugüne kadar gök kubbe altında yazılmamış ve söylenmemiş hiçbir şey yoktur* demek suretiyle bu konudaki çabalara vurgu yapmıştır (Çandar, 2011: 7). Bu raporları, devlet adamları tarafından hazırlananlar,³ devlet kurumları tarafından hazırlanan raporlar,⁴ siyasi partiler tarafından hazırlanan raporlar,⁵ STK'lar tarafından

³ Abdülhalik Renda Raporu, (1925); Fevzi Çakmak Raporu (1931); Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay Raporu (1931); Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Raporu (1931); Başvekil İsmet İnönü Raporu (1935); Vali Ali Cemal Bardakçı Raporu (1926); Meclis Başkanı Abdülhalik Renda Raporu (1925); Dahiliye Vekili Cemil Uybadin Raporu (1925).

⁴ 27 Mayıs 1960 Doğu Raporu (1961); TBMM Göç Araştırma Komisyonu Raporu (1997,98); Umum Müfettiş Avni Doğan Raporu (1943); Maliye Müfettişi Burhan Ulutan Raporu (1947) Umum Müfettişi Abdullah Alpdoğan Raporu, 1936; Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey Raporu (1926); Umum Müfettişi İbrahim Tali Öngören Raporu (1930); Umum Müfettiş Abidin Özmen Raporu (1935).

⁵ ANAP Raporu (1993); MÇP Doğu ve Güneydoğu Anadolu Raporu (1991); SHP Nevruz Raporu (1992); CHP Demokratikleşme ve İnsan Hakları Raporu (1999); DTP Siyasi Tutum Belgesi/ Demokratik Özerklik (2007); Saadet Partisi Raporu (2009); DSP Güneydoğu Raporu (1987); SHP Raporu (1990); CHP Azınlıklar Raporu, 1940

hazırlanan raporlar,⁶ şahıslar tarafından hazırlanan raporlar⁷ ve Avrupa birliği gibi uluslararası örgütler tarafından hazırlanan raporlar olmak üzere farklı başlıklar altında toplamak mümkündür.

Raporlara yansıyan görüşler ve çözüm önerileri birbirinden farklı bakış açılarını da içinde barındırmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan raporlar daha çok Dersim, Ağrı ve Hakkâri gibi yerel isyanları temel alan raporlardır. Bu yönü ile ilgili raporlar daha çok Dersim'den yola çıkarak bölge sorunları hakkında farklı tespitler ve çözüm önerilerini ihtiva etmektedir.⁸ Hazırlanan metinler incelendiğinde ilk dikkati çeken husus, o dönemde rapor hazırlayan görevli bürokratların daha çok asker kökenli olduğudur. Yani veriler askeri bürokrasinin gözlemlerine dayanmaktadır. Gözlemlerde ve raporlandırma faaliyetlerinde, imparatorluk sonrası cumhuriyetçi ve

⁶ Mazlum-Der Kürt Sorunu Forumu, 1992; Türk-İş Raporu, 15 Şubat 1993; İkv, Kürtler Ve Türkiye Raporu, 1994; Sakıp Sabancı Doğu Raporu, 1996; Tobb Raporu, 1995; Türk Metal Sendikası Raporu, 1995; Cedit Grubu Raporu, 1995; Politik Psikoloji Merkezi Raporu, 1996; Hak-İş Güneydoğu Raporu, 1996; Türk Tabipler Birliği Raporu, 1996; Tüsiad Raporları; Günsiad Raporu, 1997; Türkiye Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği Raporu, 1998; Sivil Toplum Kuruluşlarının Kürt Raporu, 1999; Türkiye Barolar Birliği Raporu, 1999; Tosav Raporu, 1999; Tesev Raporu 2006; Müsiad Raporu, 2008; İhh Raporu, Eylül 2008; Tesev: Bölgeden Hükümete Öneriler Raporu, 2008; Abant Platformu Erbil Toplantısı, 2009; Türk Ocağı Raporu, 2009; Seta-Pollmark Raporu, 2009; Bilgesam Raporu, 2009

⁷ Algan Hacaloğlu Raporu, 2000; Adnan Kahveci Raporu (1992), İktidar Vekili Celal Bayar Raporu (1936); Recep Tayyip Erdoğan Raporu (1991).

Güneydoğu, Doğu ve Kürt sorunu konusunda bu zaman kadar yayınlanan raporlar, yorumları ve analizler konusunda şu kaynaklara bakılabilir:

Bariş ve Demokrasi Partisi (BDP), *Toplumsal Bariş Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi*, Komisyonu Raporu, Kasım, 2013, Ankara, s. 132-138;

Cumhuriyet tarihi Kürt raporları, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/cumhuriyet-tarihi-kurt-raporlari>; erişim: 07.09.2015; İnönü Raporu Orijinal Metin, <http://www.turksolu.com.tr/ileri/27/inonu27.htm>; erişim: 28.09.2015;

Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarına ait raporlar **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; BCA, CHPK. 490.872.3, Ankara**, serisinde mevcuttur ve bir kısmı tarafımızca edinilmiş olup üzerinde başka bir makale için çalışılmaktadır.

ÜNGÖR, U. Ümit, (2011), *The Making Of Modern Turkey, Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950*, Oxford University Press, özellikle s.130 ve devamı.

AKÇURA, Belma, (2009), *Devletin Kürt Filmi, 1925-2009 Kürt Raporları*, New Age Yayınları, Genişletilmiş Yeni Baskı, İstanbul

⁸ Mesela, 1926 yılında Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in raporu, Dersim bölgesindeki 'olası bir krize' ve bunu engelleyecek 'tedbirlere' odaklanmaktadır. Dersim Sorunu'nun Osmanlı Dönemi'ne dayandığını söyleyen Hamdi Bey, giderek 'Kürtleştiği' gerekçesiyle umutsuzluğa kapıldığı bölgenin ancak askeri bir harekât ile 'düzene gireceği' görüşünü savunur. Bölgeyi güvenlik odaklı olarak geliştirmeye yönelik, fabrika kurmak, yol yapmak gibi faaliyetleri nafile girişimler olarak gören Hamdi Bey'in raporu da kendisinden önceki raporlar gibi, hükümet politikalarını değiştirmeye yönelik özeleştirici niteliği taşımaktan çok uzaktadır ve durumu yalnızca bir asayiş sorununa indirgemektedir.

laik bir idare inşa etmenin ruhlara aşladığı ideolojik bakış açısının izlerini görmek mümkündür. Dahası, askeri/sivil bürokratların büyük bir imparatorluğun parçalanışına şahit olmaları nedeniyle raporlandırma çalışmalarında bütünlükçü yaklaşımı koruma refleksinin etkili olduğu söylenebilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan raporların bir kaç istisna edilecek olursa, bu dönemin raporlarında problem, asayiş merkezli, dış güçlerin ülkeyi bölmek için kışkırtması, yerel ağaların ve şeyhlerin çıkarlarını koruma derdi, bölgesel geri kalmışlık ve eşkıyalık sorunu şeklinde ele alınmıştır. Dolayısıyla bu raporlarda son onlu yıllarda gündeme gelen Kürtlerin kültürel ve demokratik haklarına yeterince yer verilmemiştir. Diğer taraftan 1990 sonrası siyasi partiler ve STK'lar tarafından hazırlanan raporların ise güvenlik endeksli bakıştan uzaklaşarak demokratik haklar bağlamında konuya yaklaştıkları görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan raporlar genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda yeni kurulan ulus-devletin korunma ve savunma çabasının bir refleks olarak bariz şekilde öne çıktığı görülür. Mesela; 1925 yılında dönemin Meclis Başkanı Abdülhalik Renda on şehri gezerek bir rapor kaleme almış ve bunu dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye sunmuştur. Renda raporunda, *Kürtler arasında artan milliyetçilik duygusunun ileride büyük problemlere yol açabileceğini* belirtmiştir. Çözüm olarak dilin anahtar rolünden faydalanarak iki toplum arasında bir tevhide gitmenin gerekliliğini ileri sürmüştür. Ayrıca *asayiş açısından bölgede görülen gizli silahlanmanın önüne geçilmesini* ve aşiret yapısının zayıflatılmasını önermiştir. Uybadın raporu da benzer yaklaşımları ortaya koymaktadır. Bu raporda verilen bilgilere göre, Dersim isyanından sonra bölgeden altmış bin adet silah toplatılmıştır. Bölge nüfusu dikkate alındığında bu sayının oldukça büyük bir rakama tekabül ettiği fark edilecektir. Uybadın diğer raporlardan farklı olarak sorunun dış bağlantılarına da dikkat çekmektedir. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın rolü üzerinde durmaktadır. Bu iki rapor daha sonra Mahmut Esat Bozkurt, Kazım Orbay, Cemil Uybadın ve Abdülhalik Renda tarafından kaleme alınan 1925 yılı tarihli 'Şark Islahat Planı'nı şekillendirmiştir. Bu ıslahat planında çözüm olarak demografik yapı, iskân, ulaşım, istihbarat, eğitim konularını içine alan bir dizi öneri ortaya konmuştur.

Elazığ valisi olarak da görev yapan (1926) Cemal Bardakçı sorunu Yavuz Sultan Selim dönemine kadar götürür. Ona göre devletin asayişini temin etme adına yaptığı uygulamaların, sorunun çözümüne her hangi bir katkısı olmamıştır. Refah seviyesinin yükseltilmesini bir çözüm olarak gören Bardakçı raporunda, kendisinden önce kimsenin değinmediği bir konu üzerinde durur;

Kürtlerin bölgede çoğunluğu oluşturmadığını ancak Dersimli Kürtlerin farklı din/mezhep algısına sahip oldukları için ötekileştirildiklerini ve baskıya maruz kaldıklarını ifade eder (Yayman, 2014; s. 100-101).

Öngören ve Fevzi Çakmak Raporu, sorunu iskân ve sert askeri tedbirlerle çözmeyi öngören bir yaklaşıma sahiptir (Yayman, 2014; s.109, 111,112). Bıyıktay raporu (Ömer Halis Bıyıktay Raporu, 1931) bölgedeki sorunları feodal ilişkilerden güç alan aşiret yapısına bağlarken Çakmak ve Öngören'in aksine problemin şiddetle çözümünün doğru bir yaklaşım olmadığını söyler. Aynı şekilde *her hangi bir ırkı ve din anlayışını önceleyen hareketlerin* de sorunu çözmeyeceğini ileri sürer. Bu rapor, Bıyıktay'ın asker olmasına rağmen barışçıl yöntemleri önermesi ve din algısına vurgu yapması açısından diğerlerinden farklılık göstermektedir (Yayman, 2014; s.114-117). Benzer şekilde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya da (1932) Bıyıktay raporunda olduğu gibi asayiş mantığının ötesinde bir yaklaşıma sahiptir. Bölgede feodal ilişkilerin önemine vurgu yapmakla birlikte problemin devlet tarafından üretildiğini ileri sürmesi onun raporunu diğerlerinden ayıran bir husustur (Yayman, 2014; s.119-124)

Doğu/Güneydoğu sorunu ya da şimdilerde sıklıkla kullanıldığı şekliyle Kürt sorununun farklı yaklaşımlar sebebiyle nasıl isimlendirileceği hususunda da henüz ortak bir kavramsal bütünlük sağlanmış değildir. Sorunla ilgili yaklaşımları şu şekilde sıralayabiliriz; Kürt sorunu, terör ve asayiş sorunudur (ANAP Raporu, 1993)⁹ ekonomik açıdan geri kalmışlık sorunudur (27 Mayıs Raporu, 1961),¹⁰ etnik sorundur,¹¹ Cumhuriyet rejimine karşıt

⁹ Anavatan Partisi adına, 1993 yılında kaleme alınan Kürt Raporu, Kahveci'ninkiyle benzer şekilde 'teröre' karşı sert tedbirler alınmasını, ancak bölge halkına kültürel haklar tanınmasını savunmaktadır. PKK'nın Siirt'in Erüh ve Hakkâri'nin Şemdinli ilçelerinde, 1984 yılında düzenlediği saldırılar ve sonrasında, 19 Temmuz 1987 tarihinde başlatılan 'Olağanüstü Hal' uygulamasına son verilmesi gerektiğini savunulmuştur. Buna karşılık parti, öncelikli saydığı güvenlik konusunda çeşitli sıkı tedbirleri desteklemiştir. 1993 tarihli raporda, valilere yeni yetkiler verilmesi, Güvenlik Müsteşarlığı kurulması, terörle mücadele eğitimi görmüş polis ve jandarma sayısının artırılması, PKK için özel tip cezaevleri inşa edilmesi gibi tedbir önerilerine yer verilmektedir.

¹⁰ Bu rapor 1960 darbesinin etkisi altında kaleme alınmış ve dönemi içerisindeki en keskin görüşlere sahiptir. Raporun en çarpıcı yargılarından birisinin "*Kürt meselesi yoktur*" cümlesi olduğu söylenebilir. Rapor, Doğu'daki soruna "*Kendini Kürt sanan Türklerin meselesi*" diye bakmaktadır. 1961 yılında kaleme alınan rapor, öncüllerinden çok daha sert bir iskân politikasını savunmaktadır. Bölgede asimilasyon politikasına hız verilmesi gerektiğini belirten rapor, Türklerin doğuya, Kürtlerin ise batıya yerleştirilmesini gerekli görmektedir. Bölgenin Irak Kürtleriyle ilişkisinin kesilmesinin önemine işaret eden rapor, fabrikalar kurulması suretiyle

ideolojik/gericilik¹² sorunudur (Tan, 2010: 15-16). Yeğen, bu söylemlerin Kürt sorununun önemli bir boyutunu oluşturan etno-kültürel sorunları örtmek için cumhuriyetçi elitlerce başarılı şekilde kullanıldığını ifade etmektedir. Osmanlı son döneminde başlayan ve İttihat-Terakki ile hızlanan Türk milliyetçiliği yeni Cumhuriyetin kurulmasıyla resmi politikaya dönüşmüştür. Devamında yapılan birçok sosyal ve siyasi reformda da bu milliyetçi anlayışın izlerini görmek mümkündür. Yeğen'e göre, Kürt sorununun altındaki en önemli sebepler bu dönemdeki katı ulus-devletçi yaklaşımlardır. Ancak devlet sorunun etnik ve kültürel boyutlarını örtmek için sürekli dikkatleri başka alanlara çekmeye gayret etmiş ve bu zamanla sorunu tanımlama-anlamaya engel oluşturmıştır (Yeğen, 2015; Ensarioğlu, Kurban, 2011; Efegil, 2015).

Bölge sorunları karmaşık ve çok yönlü olduğundan her tez sahibinin kendi görüşlerini destekleyecek deliller bulabilmesi olası görülmektedir. Bugüne kadar devlet ve farklı politik çevreler, soruna değişik isimler koymuşlar ve kendi tanımlamalarına göre de uygun

bölgenin ekonomik anlamda güçlendirilmesini savunur. Şükrü Kaya Raporu (1931); Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, kendisiyle aynı dönem rapor kaleme alan pek çok ismin tersine, Dersim'e yönelik herhangi bir askeri müdahalenin gerekli olmadığını savunur. Aynı zamanda eski İçişleri Bakanı olan isim, 1931 yılında yazdığı raporda, Dersim'deki sorunun devlet eliyle yaratılmış olduğunu ifade etmektedir. Kaya, raporunda pek çok isimden farklı olarak ağaların baskısı altındaki halkın topraklandırılması ve ağalara bağımlılıklarının önüne geçilmesinin gereğini savunmaktadır. Tarihi süreç, feodal yapının bölgedeki tezahür şekilleriyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz.; Beşikçi, 1970:24-75.

¹¹ SHP Raporu (1990). Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) 1990 yılında yayınladığı rapor, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki sorunun ayrılıkçı silahlı grupların yanı sıra yanlış hükümet politikaları sebebiyle artarak sürdüğü görüşünü savunmaktadır. Bölgedeki anadil yasağına dikkat çeken rapor, sorunların demokratik bir yöntemle çözülmek yerine, baskının artırılması yoluna gidildiğine işaret etmektedir. Herhangi bir etnik grubun diğerine göre daha avantajlı olmadığı bir yurttaşlık tanımının hayata geçirilmesi gerektiği savunulan rapor, çözümü ekonomi politikalarında yapılacak değişimde görür. Rapor, bölgesel kalkınma için orta ve uzun vadedeki hedeflerin detaylıca belirlenmesini ve özel istihdam projelerinin hayata geçirilmesini desteklemektedir. Recep Tayyip Erdoğan Raporu (1991); Erdoğan'ın, 1991'de Refah Partisi İstanbul İl Başkanı olduğu dönemde hazırladığı raporda, daha önce 'Şark Sorunu' diye nitelendirilen sorunun aslında 'Kürt Sorunu' olduğu tespitine yer verilmektedir. Sorunun çözümünde resmi ideoloji ve devletin tutumunu sorgulayan Erdoğan, Kürtlerin etnik kökenlerinin görmezden gelinmesini eleştirmektedir (Ensarioğlu, Kurban, 2011: 13).

¹² DSP Güneydoğu Raporu, 1987; Demokratik Sol Parti'nin 1987 yılında yayınladığı raporun ana fikrini, parti başkanı Bülent Ecevit'in bölgedeki güvenlik sorununun ancak güvenliğin sağlanmasının yanı sıra, sosyo-ekonomik çözüm planıyla çözülebileceği görüşü net şekilde ortaya koymaktadır. Bölgedeki sorunun feodal yapıyla ilintili olduğunu savunan rapor, sıkıyönetim gibi baskıcı yöntemler yerine, bölgede her yönden iyileştirici etki sağlamanın hedeflenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Diğer taraftan 2012'ye gelindiğinde, politik kutuplaşmayı ifade etmesi bakımından Çandar'ın söyledikleri oldukça dikkat çekicidir. *Sözcüklerin ve sıfatların bile sahiplenildiğini, karşılıklı mevzilere yerleştirilmiş olduğunu zaten biliyordum. Birisi için 'özgürlük savaşı' ya da 'gerilla' olan, diğeri için 'terörist' idi. Birisi için 'başkan' ya da 'kahraman', diğeri için 'bölücü başı' ya da 'bebek katili'... 'Uzlaşma' ile 'ihamet', 'barışma' ile 'teslimiyet', 'çözüm' ile 'tasfiye' gibi kavramlar, durumuna ve taraflarına göre kolaylıkla birbiri yerine kullanılabiliyordu* (Çandar, 2011: 7).

Tan, bölgede yaşanan sorun hakkında yapılan adlandırmaları ve bu adlandırmalara temel teşkil eden arka plan zihniyetleri şu şekilde tasnif etmektedir: Coğrafyadan hareketle yapılan adlandırmalar ki *Vilayat-ı Şarkiye ya da Şark Meselesi, Doğu Sorunu, Güneydoğu Sorunu*, gibi adlandırmaları ihtiva eder. Bu bakış açısı Kürtlerin inkârını temel almaktadır. "Güneydoğu Sorunu" ise hem inkâra, hem coğrafyaya, hem de ekonomik geri kalmışlığa, bölgeler arası kalkınmışlık ve gelişmişlik farkına atıfta bulunmakta ve ekonomik sorunların çözümüyle, bu problemin de ortadan kalkacağı tezi üzerine oturmaktadır. Kürt siyasi elitlerine göre ise, konu Kürtler'in inkârından ve dillerinin yasaklanmasından doğan bir kimlik problemidir. Ona göre problem "Kürt sorunu" olarak adlandırılmalıdır (Tan, 2010: 15-16). Dört parçaya bölünmüş tarihi Kürdistan coğrafyasının her parçasında Kürtlerin merkezi otorite ile yaşadıkları siyasi ve idari sorunlardan yola çıkılarak "Kürt ve Kürdistan sorunu" ismini daha doğru bulanlar da vardır.¹³ Kürtlerin tamamının birleşik Kürdistan'da oluşacak yeni bir ulus devlet altında yaşamalarının, Kürtlerin hakkı olduğunu savunanlar da, aynı şekilde, sorunu bir ulus/ülke sorunu olarak görmekte ve "Kürt ve Kürdistan sorunu" terimini özellikle tercih etmektedirler (Tan, 2010: 15-16).

Ulusal belleğimizde basit ve bölgesel bir problem olarak algıladığımız sorunun bölgede yaşayan din algıları ile ilgisinin yeterince aydınlığa kavuşmaması önemli bir eksikliktir. Bahse konu eksikliğin bazı nedenleri vardır. Bunlardan birisi devletin

¹³ Kürt Sorunu, sadece bir 'terör sorunu' değil, etnik, kültürel, hukuki, siyasi, sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları olan bir sorundur. PKK yokken de Kürt Sorunu vardı; PKK tamamen yok edilse bile Kürtlerin sorunları ve talepleri var olacaktır. Silahlı çatışma süreci, özelde bölge ve Kürtler, genelde bütün toplumda maddi ve manevi büyük kayıplar yaratmıştır. Şiddetin kesildiği dönemlerde, devletin kalıcı barışı tesis etmeye yönelik bir politika izlememiş olması, çözüm yolunda önemli fırsatların kaçırılmasına yol açmış, Kürtlerde devlete karşı güvensizlik yaratmıştır. Bugüne kadar Kürtler ile devlet arasında bir siyasal sorun olan Kürt Sorunu, son dönemlerde hızla bir Türk-Kürt çatışmasına dönüşme tehlikesine işaret etmektedir. *Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, TESEV, 2008, s.5. Erişim; 07.09.15

kurucu laikçi uygulamaları ve homojen bir ulus-devlet inşa etme arzusudur denebilir. İnancı toplumsal hayatın işlerliğinde bir unsur olmaktan öte onu vicdani bir mesele olarak örgülemek, görmek isteyen bu tür bir anlayış, inancın sosyal yaşamda kimliği belirleyen fonksiyonuna de-facto yaklaşarak onu yok saymış ya da Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar eliyle yeniden şekillendirmek istemiştir. Fakat yüzlerce yıllık din ve geleneklerinin yok sayılmasına karşılık toplum bunları terk etmemiştir (Mardin, 2012: 147-149). Bunun neticelerinden biri olarak da, kuşkusuz oldukça karmaşık mezhebi örgüye sahip bir coğrafya üzerinde yaşıyor olmamıza rağmen, gelişen şartlara göre güncellenen bir mezhep jeopolitiği üretilememiştir.

Fransız İhtilali'nin akabinde Dünya siyasetinde homojen toplum anlayışı başat bir politika idi. Buna bağlı olarak kurucu irade din anlayışı da dâhil olmak üzere toplumu meydana getiren tüm bileşenlerde homojen bir yapı oluşturma gayreti içerisine girmiştir. Devletin buyurgan yapısını eleştiren Ergil bu yaklaşımı şu şekilde özetlemektedir. *"...bizim bir ulus devlet değil bir devlet ulus olma gerçeğimizden kaynaklanıyor. Önce devlet var, kendine uygun bir ulus oluşturmaya çalışmış. Bu ulus ne tarihle bağdaşıyor, ne sosyolojiyle bağdaşıyor, ne de kendi doğasında olan kültürel çoğulculukla bağdaşıyor. Yani bir olan değil olması gereken bir ulus kavramından hareket etmiştir, bunu da görünüşte, düşünüşte, davranışta, bilgide benzer kılmak için devlet kendisine bir siyasi misyon biçmiştir. Yani devletin birinci görevi, toplumun özgürlüğü, refahı, adalet dağıtmak, gençleri geleceğe hazırlamak falan değil, bu ülkedeki farklılıkları ortadan kaldırıp yekpare tek tip bir toplum yaratmak ve bu toplumun da devletine itaatkâr olmasını sağlamaktır. Devletin siyasi misyonu budur. Peki, bu misyonu kim üstlenecektir? İşte bu misyonu devlet adına askerler üstlenmişlerdir ve askerlerin de bu görevi yapacağı bir ön kabul olarak bizim siyasi kültürümüzün merkezine yerleştirilmiştir."* (Ergil, 2012: 2).

Homojen bir halk oluşturma gayreti içerisine giren Cumhuriyet'in kurucuları halkın din anlayışını Ehl-i Sünnet anlayışı içerisinde yer alan Şafilik üzerinden değil de Hanefilik üzerinden birlik projesine dönüştürülmek istemiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakülteleri bu anlamda devletin Sünni/Hanefi laik din anlayışını halka benimsetmekte ideolojik bir aygıt rolüne büründürülmüştür (Mardin,2012:149). Fakat ilerleyen süreçte bu uygulama çoğunluğu Şafii olan Kürt halkı tarafından bir asimilasyon politikası olarak okunmuş ve tepkiye neden olmuştur (Yanmış, 2015: 139-140).

Yine mezhep jeopolitiği açısından konuyu ele aldığımızda bölgenin dini, mezhebî ve diğer sorunları hakkında çözüm merkezli ve kendimize ait bir ajandamızın olmayışı uluslararası düzlemde soruna ilgi duyan diğer harici aktörlerin de konuyla ilgilenmedikleri anlamına gelmez. En az üççeyrek asır önce yazılan raporlar bu ilginin işaret fişekleri gibi durmaktadır (Yanmış, 2015: 139-140). Çünkü bölge nüfusunun gerek etnik gerekse mezhebi yapısı dikkate alındığında etnik ve mezhep coğrafyasının ulusal sınırların dışına taşıdığı görülecektir. İnsanlığın ortak tarihi kadar eski olan devletlerarasındaki güç mücadelesi devam ettiği sürece harici ülkeler bu fırsatları kendi menfaatleri için kullanmaktan geri durmayacaklardır.

Dinin toplumları kuşatan, onları yönlendiren tarihsel fonksiyonuna bakıldığında onun vicdani bir olgu olmanın ötesinde sosyal hayatın içinde insanların hayatını biçimleyen kimliğin önemli bir parçası olduğu görülecektir. Sosyal hayatın bir bileşeni olarak din, bireyle sınırlı kalmaz; onu aşar ve sosyal bütünleşmenin ve sosyal düzenin devamını sağlar. Öyle ki Durkheim, paylaşılan değerler üzerinde bir toplumun konsensüs sağlaması halinde sosyal hayatın var olabileceğini ileri sürer (Aydın, 2014; 215-216). Bu yönüyle dindarlık halkın birlik ve beraberliğine katkı sağlayan çok önemli bir parametredir. Bölgede yaşanan sorunların oluşumunda ya da çözümünde din anlayışlarının etkisi veya etkisizliği bir de bu boyutuyla ele alınarak ortaya konulmalıdır. Terörle anılan bölgelerimizde en güçlü konsensüs aracı olarak halkın ortak dini kimliği mezhepler üstü yaklaşımla iyi değerlendirilmelidir. Fakat toplumsal barışı bozan her tür sosyal adaletsizliğin ve geri kalmışlığın hüküm ferma olduğu bu coğrafyada sosyal belirleyici ve birleştirici unsur olarak sadece dini görmek ve tüm sorumluluğu sadece dine yüklemek aldatıcı olacaktır. Okyar'ın değindiği gibi devletin, Kürt sorununu çözmek için sıklıkla Kürtlerin dindarlıklarına vurgu yapması ve 'Müslümanlar kardeştir' (Kur'an, 49/10) ayetini dillendirmesi, dini, semavi olmaktan çıkararak araçsallaştırmaktadır. Bu tür söylemlerin politikleşen Kürt toplumunda sorunun üzerini örtmeye yönelik olduğu algısını güçlendirmektedir (Okyar, 2014: 183-202).

Weber'e göre her din, sadece inançlar ve ibadetler manzumesi değil aynı zamanda inananlarına bir dünya görüşü ve hayat anlayışını da sunan aşkın bir kaynaktır (Günay, 2000:150). Weberci yaklaşımdan yola çıkarak, sorunun bir dinin/mezhebin ortaya koyduğu dünya görüşünden kaynaklanıyor olduğunu var sayarsak; bu defa benzer inançlara sahip diğer bölgelerimizde de benzer sorunların yaşanması beklenirdi. Bu durumda sorunun salt

din temelli bir sorun olmadığı söylenebilir. En azından olaya müdahil tüm parametreler bu şekilde değerlendirilmemelidir. Fakat problemin genelde din temelli olmayışı din anlayışlarının olaylarda tümünden etkisiz kaldığı anlamına da gelmemektedir. Bölgenin sorunlarını anlamaya yönelik yayınlanan **Çandar Raporu** dikkatlice incelendiğinde olayların akışını etkileyen bir kısım mezhebi unsurların varlığı da gözden kaçmayacaktır. Çandar'ın verdiği bilgilere bakıldığında, örgüt 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Fis köyünde, yaklaşık 20 kişinin katılımı ile gerçekleşen bir toplantıda kurulmuştur. Bu toplantıya katılanların büyük bir kısmı ölmüş ya da öldürülmüştür. Cemil Bayık, Duran Kalkan ve Ali Haydar gibi isimler Irak kırsalında faaliyet göstermektedirler. Bu isimlerin yanı sıra Abdullah Öcalan'ın Ankara'da üniversite öğrenciliği döneminde PKK'nın tohumlarını attığı sırada yanında bulunan Mustafa Karasu, Rıza Altun gibi birkaç isim, yine dağda faaliyetlerine devam etmekte ve kendilerinden **Ankara Grubu** olarak söz edilmektedir. PKK çevreleri, bu isimlerin örgüt üzerinde Öcalan'la *tarihi geçmişlerine* dayanan bir nüfuzları bulunduğunu teslim etmektedirler. Bu isimlerin PKK üzerindeki nüfuzu anlatılırken, söz konusu grubun çoğunluğunun Türkiye'nin Kürt nüfusu içinde azınlık oluşturan Alevi kimliğine ve tümünün 1970'lerin sol üniversite ortamından çıkmış olmalarına özellikle vurgu yapılmaktadır. **Ankara Grubu** 1970'ler Türkiye'sinde edindikleri Alevi-sol ideolojik geleneği devam ettirmektedirler. Burada Alevi-sol gelenekle, Alevilerin yüzyıllara yayılan deneyimden beslendikleri ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne aktardıkları Sünni iktidar korkusu, Cumhuriyet döneminde bu korkuyla birlikte Alevilerin Kemalizm'le tarihsel ve güçlü bir bağ kurmaları ile sonuçlanmıştır (Çandar, 2012: 39-40). Bu bağlamda Sünniliğe karşı maziden devşirilen derin öfke birikiminin veya korkunun her ikisi de Sünni olan Şafi Kürtler ile Hanefi Türklerin karşı karşıya gelmesinde ve bu karşıtlığın devam etmesinde ne kadar etkili olduğu düşünmeye değer bir husustur.

Uzunca bir süre problemin sadece bir güvenlik sorunu gibi algılanması ve diğer psiko-sosyal bileşenlerin göz ardı edilerek başta TSK olmak üzere güvenlik güçlerine havale edilmesi meselenin anlaşılmasını güçleştirmiştir. Yaşanan sancılı süreçte terör olaylarının nedenleri ve çözümleri hakkında çok sayıda kitaplar, makaleler yazılmış ve tv programları yapılmıştır. Fakat bu çalışmaların ekser çoğunluğu, derin bilimsel sosyolojik analizler üzerine oturan bilimsel yaklaşımlar olmaktan ziyade tarafların subjektif öngörülerini ihtiva etmektedir (Gökçe, Perinçek, 2011: 88). Sorunun çözümsüz kalması ve uzun bir sürece yayılması problemi

anlamaya dayalı yeterince bilimsel çalışmanın yapılmaması ve bu çalışmalar ışığında çözümlerin üretilmemesi ile ilgilidir.

Binlerce asker ve sivil vatandaşımızı teröre kurban verdikten ve ülke bütçesinden milyarlarca lirayı terörü önlemek için harcadıktan sonra toplum barışına zarar veren bir tutumun varlığını inkâr etmek gerçekçi bir yaklaşım olamaz. Her tutum gibi sosyal barışı akamete uğrattığı düşünülen bu tutumun da bilişsel, duygusal ve davranış boyutunu iyi gözlemlemek gerekmektedir.

A. Kürt Ulusalçı Tutumun Bilişsel Boyutu

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan raporlarda sorunun basit bir asayiş sorunu veya feodal güçlerin ayaklanması gibi tali nedenlere dayandırıldığını zikretmiştik. Fakat o günden bu güne devlet ile karşı karşıya gelen bu tutumun bilişsel, duygusal ve irade/eylem unsurları kendisini durmaksızın geliştirmiştir. Karşıt tutumun bilişsel boyutuna baktığımızda;

1. Yurt dışında faaliyet gösteren akademiler, enstitüler ve benzeri kurumlar:

a. Rusya:

- i. Osmanlı'nın yıkılış sürecinde Batı din farklılığından yararlanarak önce Balkanlar'ı Osmanlı'dan kopardı sonra da Hristiyan Ermenileri Müslüman Kürtlerle karşı karşıya getirdi. Bilindiği üzere Rusların politik hedeflerinden birisi sıcak denizlere inmektir. II. Katerina'dan beri Rusya bölge ile yakından ilgilenmiştir. Sıcak denizlere ulaşma hayali SSCB döneminde de kendisini göstermiştir. Türk dış siyaseti, Batı ittifakı içerisinde yer almak sureti ile bu arzusunun gerçekleşmesine izin vermemiştir. Fakat konuyla ilgisini devam ettiren Rusya, bu görüşün ideolojik bir temele dayandırmayı ihmal etmemiştir. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Kürt Tarihi üzerine ilk eser Rusya'da yayınlanmıştır. Minorsky tarafından kaleme alınan eserde Kürtlerin kökeni Medler'e dayandırılmıştır (Bois, Kenziçev, Minorsky, 2004: 94-98).
- ii. Rusya bölge Kürtlerinde ırkçılık bincini geliştirmek için *Asya Uluslar Enstitüsü*nde bir kısım akademik faaliyetlere girişti.
- iii. Bölgeye atamış olduğu konsolos ve benzeri görevlileri bu bölgede uzun süre tutmak sureti ile bu alanda uzmanlar yetiştirdi. Bu uzmanlar vasıtası ile kendi dış siyaseti istikametinde yayınların yapılmasını sağladı.

b. Vatikan:

Bölgeyi misyonerlik faaliyetlerine açık hale getirmeye çalışan Vatikan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgemizle sanılandan çok daha eski tarihlerde ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye'nin Irak sınırına yakın bir bölgede, Dal P. Maurizio Garzoni isimli bir misyoner papaz

görevlendirdiği ve bu papazın bilim adamı, araştırmacı sıfatıyla burada yaklaşık yirmi yıllık bir çalışma yürüterek 1760'lı yıllarda Kurmançe lehçesinde bir lügat hazırladığı bilinmektedir.¹⁴

c. İngiltere

Ülkeler arası dengede Rusya'nın bölgedeki yayılmacı siyasetine mani olmaya çalışan İngiltere 1900'li yıllara kadar Kürtleri *Turanî* bir kavim olarak tanımlarken 1900'den sonra Kürtlerin *İrani* bir kavim olduğunu iddia etmeye başlamıştır. 1900'den önce Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması İngiliz menfaatlerine aykırı düşüşünden İngiltere, ayrılıkçı bir tavır takınmamıştır. 1900'den sonra Osmanlı'nın yıkılma sürecinde imparatorluğun parçalanarak küçük milli devletlerin kurulması İngiliz dış siyasetinin amaçlarından birisi haline gelmiştir. İngiliz dış siyasetinde yaşanan bu değişim Kürt meselesine bakış açısını da hızlı bir şekilde değiştirmiştir. Böylece daha önce *Turani* köke dayandığı söylenen Kürtler *İrani* köke dayandırılır olmuştur (Artemur,2015).

2. Neşriyat alanında kitaplar, gazeteler, dergiler

- a. İngiltere kurmuş olduğu Yaşayan Doğu Diller Okulu vasıtası ile çok sayıda neşriyat yapmıştır¹⁵ (Toprak, 2013).
- b. Rusya, Asya Uluslar Enstitüsü vasıtası ile çok sayıda neşriyat yapmıştır.
- c. ABD 1810 yılında kurduğu Dışa Dönük Misyoner Teşkilatı ile bu alanda faaliyet göstermiştir. Teşkilatın kuruluşundan yaklaşık on yıl sonra İstanbul'da

¹⁴ Bu çalışma 1787 yılında, Grammatica E Vocabolario Della Lingua Kurda başlığıyla Roma'da kitap olarak basılmıştır. Kurdish Academy of Language, <http://www.kurdishacademy.org/?q=node/579>; erişim, 08.09.15

Kürt dilinin gramer ve kelimeleriyle alakalı bu çalışma, Hristiyan misyonerlere Kürt topluluklarla doğrudan Kurmanci lehçesiyle konuşup sohbet etme imkânı sağlamak amacıyla, İtalyan Dominika Friar Maurizio Garzoni tarafından yazılmıştır. Çalışma Kürt dili konusunda tanımlanmış bir yazı sistemi sağlamada ilk girişim olarak kabul görür. Bilimsel bir tabana dayanarak hazırlandığından Kürtçenin özgünlük kazanmasında bu çalışma oldukça önemli görülmüş, yazarına "*Kürdolojinin Babası*" ve "*Kürt Gramerinin Öncüsü*" unvanını kazandırmıştır. Garzoni, 1762'de Musul kentine kadar ulaşmıştır. Öncüsü Domenico Lanza (1718-1782) ve onun halefi Giuseppe Campanile (1762-1835) ile birlikte 1787 yılına kadar bu coğrafyalarda yaşamıştır. Katolik dogmatizmi yaymak amacıyla geldikleri bölgede Müslümanlarla günlük temasların haricinde Kürt bölgelerindeki sosyal, siyasal ve ekonomik yapıya nüfuz etmek ve aşiret reisleriyle daha derin temaslar kurarak misyoner faaliyetlerini sürdürebilmeleri için bu yerel dili öğrenmeleri, istedikleri hedeflere ulaşmada kuşkusuz onlara büyük katkılar sağlayacaktır.

¹⁵Tarihsel süreç, Batılı ülkelerin çoğunun Doğuda, özellikle Müslüman toplumların yaşadıkları topraklarında yürüttüğü geniş faaliyet ağıyla ilgili yorumlar için bkz.; Toprak, 2013.

görevlendirilen bir papaz, İstanbul'a ayak basınca "Ey kudretli günah imparatorluğu! Ant olsun seni yıkacağım." demiştir (Narin, 2014; 2-7).

3. Görsel alanda sinema, tiyatro gibi faaliyetler
4. Yüz yüze ideolojik eğitimler; Kürt nüfus üzerinde etnik bir farkındalık uyandırmıştır.

B. Kürt Ulusalçı Karşıt Tutumun Duygusal Boyutu

İnsanı belli bir davranışa yönlendirme konusunda tutumun duygusal boyutunun diğer unsurlara göre daha belirleyici olduğu bazı araştırmacılar tarafından söylenmektedir. Bölgede yaşayan insanların duygusal eğilimlerinin nicelik olarak aynı seviyede olduğunu söylemek güç olsa da ifrattan tefrite farklı tonlarda bir duygusal eğilimin varlığı da inkâr edilemez. Karşıt tutumun duygusal boyutunu besleyen hususları maddeleyecek olursak:

- 1- Köy boşaltmalar, zorunlu iskân politikaları ve onların doğurduğu maddi/ manevi sıkıntılar.
- 2- Çatışmalarda ölen gençlerin aile, akraba, aşiretten başlayarak tüm bölge üzerinde oluşturduğu acıları vardır.
- 3- Sorunu asayişe indirgeyen güvenlik güçlerinin sert uygulamalarının olumsuz sonuçları,
- 4- Devletin disiplin yönetmeliği uyarınca hata yapan memurların doğuya gönderilmesi,
- 5- Yıllara yayılan terörün halk üzerindeki yıkıcı etkisi nedeni ile çok azda olsa toplumda dışlamacı ve ötekileştirici bir tavrın ortaya çıkması,

C. Kürt Ulusalçı Karşıt Tutumun Davranış Boyutu

Silahlı eylem ve en son tahlilde ülkeyi terör sarmalına sürükleyen tutumun davranış boyutunda yer alan insan sayısı bölge nüfusunun yüzdesi dikkate alındığında küçük bir nispet olarak görülebilir. Ancak bu küçük nispet bile topyekûn ülke huzurunu bozmaya yetmektedir. Kürt toplumunda yaklaşık 200 yıldır devam eden ayaklanmalar derin bir hafıza oluşturmuştur. Yukarıda kısaca değinilen bilişsel ve duygusal süreçler de Kürtlerin etnik-kültürel hakları konusunda duyarlılığını artırmıştır. Bunların neticesinde tepki davranışlarının oluşması beklenen bir sonuçtur. Gerek silahlı eylemler, gerek siyasal ve kültürel çalışmalar günümüzde Kürt toplumunun önemli bir kısmı tarafından dikkatle takip edilmekte ve gerek duyulduğunda toplum olarak belirtilen saiklerle harekete geçmektedir. Özellikle 1980'li yılların sonunda başlayan köy boşaltmalarıyla şehre inen mağdur kitle ve onların ikinci kuşak çocukları yaşadıkları her tür yoksulluk ve yoksunluktan devleti sorumlu tutarak eyleme geçebilmektedir. Şehirlerin yoksulluk kuşağında yetişmiş gençlerin bu tür protest bir kültür üretmesi ve

çok kolay mobilize olması “yoksulluk kültürü” teorisyenleri açısından beklenen bir durumdur. Kavramla ilgili ilk çalışmaları yapan uzmanlardan olan Oscar Lewis, yoksulluk kültürünün egemen olduğu toplumlarda temel kurumlara, hükümetlere, polislere, üst düzey bürokrasiye ve hatta din adamlarına karşı güçlü bir eleştiri bazen de nefretin oluştuğunu gözlemlemiştir. Mevcut sosyal düzeni hedef alan politik hareketler için yoksulluk kuşağındaki kişilerin yüksek bir protesto ve kullanılma potansiyeli sağladığını tespit etmiştir (Oscar, 1961; 27) .

METODOLOJİ

Bu çalışmada Bilgesam Teknik Raporu’ndaki ilgili teknik bilgiler verildikten sonra raporun Din ve Mezhep İstatistikleri başlığı ile verilen ve tablolar dâhil yaklaşık altı sayfa kadar yer verilen kısmı değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Çalışmanın temel amacı; Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki terör ve şiddet sorununu ve göçler yoluyla büyük şehirlere de sıçrayan bu sorunun nedenlerini, etkilerini ve sonuçlarını din-mezhep bağlamında analiz etmeye katkı sağlayacak verilere ulaşma gayretidir. Çünkü **sorunu anlamaya ve çözmeye yönelik gayretler yoğunlaşarak devam ederken halkın din anlayışının belirteçleri olan genelde inanç özelde mezhep algıları üzerinden dini kimliğin olaylar üzerindeki etkisi din sosyoloji açısından çok fazla çalışılmamıştır**. Bölge halkının sahip olduğu din (mezheplerin) anlayışları ile terör arasında ilişkinin varlığı ya da yokluğu; şayet varsa bu ilişkinin bölgede yaşanan olayları hangi yönde etkilediği araştırmaya değer bir husustur. Bu makalede Doğu, Güneydoğu/Kürt sorunu hakkında hazırlanan raporların bir kısmının kısa bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra Bilgesam tarafından hazırlanan “Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi (Teknik Rapor)” isimli çalışmanın “Din ve Mezhep İstatistikleri” ve “Tarikat/Cemaat Bağlı İstatistiklerinin” sonuçları değerlendirilecektir (Akyürek,2009). Bilgesam verileri ihtiyaç ölçüsünde diğer raporlarla ve çalışmalarla mukayese edilecektir. İleriki sayfalarda yer alan grafikler teknik raporun sunduğu rakamlar doğrultusunda tarafımızdan yapılmıştır. Çalışmada referans olarak verilen raporların çoğuna ulaşılmış ve bunlar dipnotlarda verilmiştir.

Rapor sonuçlarını bu makaleye konu yapmanın nedenleri ise; Bilgesam’ın uyguladığı gibi yeniden bir anket yapmaya kalkışmak bireysel olarak altından kalkılamayacak kadar çok maliyetli iş olacaktır. Kaldı ki ortada ihtiyaca cevap veren bir çalışma varken tekrar o işe girişmek zaman ve kaynak israfı olacaktır. Dahası, çalışmada araştırmaya tabi tutulan konu çeşitliliğine bakıldığında sosyal yaşamda yer alan konuların neredeyse tamamına yakınının kuşatıcı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Sosyo-demokratik

bulgular, siyasi eğilim istatistikleri, medya istatistikleri, yaşama bağlılık, aidiyet ve birlikte yaşama bulguları, PKK, Öcalan, ABD ve Kuzey Irak algıları, güven ölçeği bulguları ve kamu hizmetleri memnuniyet algıları ankette yer alan konuların bir kısmıdır. Bilgesam araştırmasının evreni, Kürtlerin ve Zazaların Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşadıkları illerin önemli bir kısmı ile buralardan göç edenlerin yoğun olarak ikamet ettikleri İstanbul ve Mersin'in göç ile oluşan mahallelerini kapsamaktadır.

II. DİN-MEZHEP İSTATİSTİKLERİ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Bölgenin Din ve Mezhep Yapısı

Doğu ve Güneydoğu bölgeleri yapılan bazı kamuoyu araştırmalarında ülkenin geri kalan kısımlarından daha yüksek oranlarda ibadet, inanç, dinsel bağlılık oranlarına sahiptir.¹⁶ Mezhepler açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin dini kimliğinin genel dağılım şu şekildedir: Hanefilik %47'lik bir pay ile en yüksek orana sahiptir. Bu rakamı %45 oran ile Şafilik ve %3,4 oran ile de Alevilik takip etmektedir. Bu üç din anlayışı dışında ankete konu olan Caferilik, Nusayrilik ve Nasturilik'ten her biri %0,1 nispetinde yer almaktadırlar. Hiçbir dine ve mezhebe inanmayanların oranı ise %0,9 nispetindedir (Tablo 1).

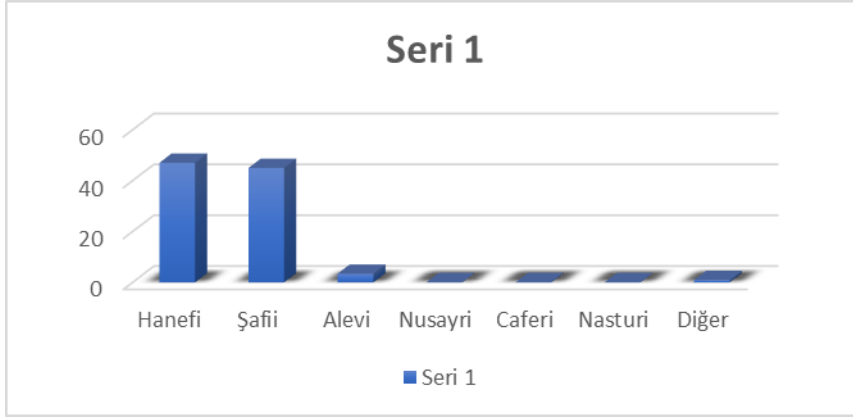
Hanefilerin en yoğun olarak bulunduğu bölge illeri %91 Kahramanmaraş, %86,6 Gaziantep; Şafilerin en yoğun olarak bulunduğu bölge illeri ise; %92,4 Batman, %83,9 Ağrı gözükmektedir. Bu verilerden hareketle aşağıdaki çıkarımlar yapılabilir:

- i- Bölgede Hanefiler daha yoğun bir nüfusa sahip olmakla birlikte Şafiler ile %2'lik bir fark vardır. Bu da büyük bir fark olarak görülmeyebilir.
- ii- Hanefi ve Şafilerin oluşturduğu oranlar birlikte dikkate alındığında bölgede yaklaşık %95 oranında Ehl-i Sünnet anlayışının hâkim olduğu anlaşılmaktadır.
- iii- Alevilerin bölgedeki %3,4'lük oranı, Alevî çevrelerce bölgedeki Alevi nüfusun miktarı hakkında ileri sürdükleri rakamların oldukça abartılı olduğunu göstermektedir (Turan, Üçer, 2015: 52).
- iv- Burada dikkate alınması gereken bir diğer husus da, kendisini inançsız olarak tanımlayanların oranının %0,9'luk bir rakamı bulmasıdır. Bu oran Hanefi, Şafii ve Alevilik dışındaki diğer

¹⁶ Bu çalışmalardan belli başlıcaları şunlardır; DİB. *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, Ank. DİB.2014; Çarkoğlu, Ali; Toprak, Binnaz, "Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset", TESEV, 2006; Akşit, Bahattin- Şentürk, Recep – Küçükural, Önder – Kurtuluş, Cengiz, *Türkiye'de Dindarlık*, İst. İletişim Yayınları, 2012.

mezheplerin neredeyse üç katına eşdeğer bir rakama ulaşmış durumdadır. Hiçbir dine inanmayanların sayısı bölgenin geleneksel dindar yapısı bağlamında değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Başka tali sebepler yanında Marksist bir tabana oturduğu bilinen PKK örgütünün etki alanındaki kimseleri ateizm yönünde tesir altına aldığı anlaşılmaktadır (Arslan, 2010: 3).¹⁷

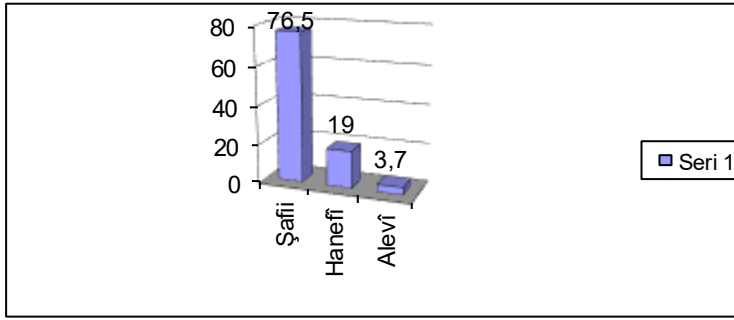
Tablo 1: Mezhep Dağılımı

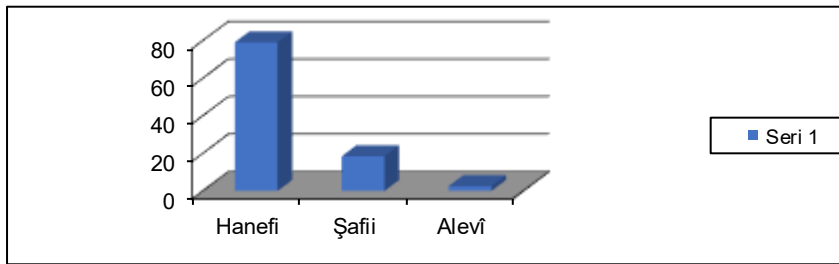
B. Terör Olaylarının Yoğun Yaşandığı İller İle Terörün Fazla Yaşanmadığı İllerin Din Algıları Açısından Değerlendirilmesi

Raporda bölgede yer alan iller terör olaylarının yoğun yaşandığı ve terör olaylarının fazla yaşanmadığı iller olmak üzere iki kategoride incelenmiştir. İki farklı kategoride yer alan iller, mezhep yüzdelerinden hareketle terör ile mezhepler arasındaki ilgi araştırılmıştır. Bu bağlamda: Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Van ve Ağrı terör olaylarının yoğun bir şekilde yaşandığı iller kümesini oluştururken; Adıyaman, Elazığ, Erzincan, Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya ve Şanlıurfa terörün fazla yaşanmadığı iller kümesi olarak belirtilmiştir. Terör olaylarının yoğun yaşandığı illerde Şafii nüfusun %76,5 Hanefilerin %19, Alevilerin ise %3,7 oranında yer aldıkları tespit edilmiştir (Tablo 2).

¹⁷ Ancak Yanmış'a göre, Kürt ulusalcıların siyasal ve silahlı baskılarına, ideolojik, kültürel çalışmalarına karşı bölge illerinde sosyalist-Marksist düşüncenin büyük bir taban oluşturmamakta olduğunu belirtir. Örgüt daha çok halkın ezilmişliği ve Kürtlerin sosyo-kültürel hakları bağlamında halkla ilişki kurmakta olduğunu fakat dini-ideolojik konularda uzun vadeli değişim programı uyguladığı kaydını yapmaktadır. Bkz. Yanmış, 2015, s. 161-175.

Tablo 2: Terör Olaylarının Yaşandığı Yerlerde Mezhepsel Durum

Terörün fazla yaşanmadığı illerde ise %79,1 oranında Hanefilerin %18,4 oranında Şafilerin, %2,5 oranında ise Alevilerin yer aldığı görülmektedir. Göçün yoğunlaştığı İstanbul ve Mersin gibi şehirlerimizde Hanefilerin %43,1 oranında Şafilerin, %44,9 oranında Alevilerin ise %12,1 oranında yer aldıkları görülmektedir.

Tablo 3: Terör Olaylarının Yaşanmadığı Yerlerde Mezhepsel Durum

İlk bakışta Şafii ve Alevî nüfusun yoğun olduğu illerde terör olaylarının daha fazla; Hanefî nüfusun yoğun bulunduğu illerde ise terörün fazla olmadığı görülmektedir. Bu durum Şafilik ile terör arasında bir ilişkiyi akla getirmektedir. Fakat burada Şafilik tek bir ölçüt olarak alındığında yanlış sonuçlara varılabilir. Özellikle Şafilerin bulunduğu bölgelerde ek araştırmalara ihtiyaç vardır. Zira:

- i. Kürtlere bağımsızlık verilmesini isteyenler tablosuna bakıldığında: Şafii nüfusun yaklaşık %90; Hanefilerin %93, Alevilerin ise %76 sının Türkiye’de Kürtlere bağımsızlık verilmesine karşı oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, Kürtler’in bağımsız bir devlet kurmasına %90 nispetinde karşı olan Şafî nüfusun bir şekilde terörün nedeni ya da nedenlerinden birisi olarak değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir.

- ii. Bu kapsamlı çalışmada ne yazık ki terör ile bölgenin coğrafi yapısı arasındaki ilişki dikkate alınmamıştır. Mesela Şanlıurfa, Şafii nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir ilimiz olmasına rağmen, terörün yoğun yaşanmadığı iller grubuna dâhil edilmiştir. Şayet Şafiilik terörü oluşturan ve geliştiren tek aktör olarak ele alınacak olursa Şanlıurfa da yoğun terör hadiselerinin yaşanması gerekirdi. Oysa Şanlıurfa coğrafi yapısı itibarıyla terör örgütlerinin barınabileceği dağlık bir coğrafi yapıdan ziyade ovalıktır. Örgüt kendisi için lojistik imkânı temin eden bölgelerde daha aktif durumdadır. Mesela Kahramanmaraş Hanefi nüfusun en fazla olduğu ve terörün fazla bulunmadığı bir şehrimiz olmasına mukabil arazi yapısının dağlık olan kısımlarında zaman zaman terör olayları yaşanmaktadır. Zira coğrafya teröre elverişlidir. Şu halde bir ili ya da bölgeyi coğrafyasından, ekonomisinden ve geleneksel kültürel anlayışlarından bağımsız olarak sadece din algısı üzerinden değerlendirmek doğru sonuçlara götürmeyebilir.
- iii. Kaçakçılık bölgenin en önemli sorunlarından birisidir. Kaçakçılıktan kazanç temin eden kesimler için güvenlik zafiyeti önemli ekonomik fırsatlar oluşturur. Dolayısı ile bu kesimlerin bölgede asayiş olsun istemeleri düşünülmemelidir. Ayrıca bu insanlar yaptıkları yasal olmayan iş gereği silah, çatışma, gibi kavramları içselleştirdiklerinden onların terör olaylarına kanalize olmaları ve teröre işlerlik sağlama çabaları beklenen bir durumdur.
- iv. Terör olaylarının yaşandığı yerler iklim olarak değerlendirilmemiştir. Zira muhitin insan tabiatı üzerinde etkisi İbn Haldun'dan beri söylenegelmektedir. Sert tabiat şartları insanların karakterini etkileyerek onları daha katı, acımasız ve müsamahasız yaptığı sıkça vurgulanmıştır. Dolayısı ile malum karakter insanların problem çözme şekline de yansır (Görgün,2006:1-26). Devletin önemli bir fonksiyonu da oluşturduğu kurumlarla halkın sorunlarını çözmek ve adaleti sağlamaktır. Adalet geciktiğinde hem adalet olmaktan çıkmakta hem de oluşan boşluklar legal olmayan yapılar tarafından doldurulmaktadır.
- v. Terörün yoğun yaşandığı bölgelerin yakın tarihine bakıldığında mezhep yapısını alt üst edecek demografik bir değişimi görmemekteyiz. Bu bölgeler terör olaylarının olmadığı dönemlerde de Şafii idi. Olayların belli bir tarihten sonra patlak vermesi konunun doğrudan Şafiilik ile ilgili olmadığını göstermektedir. Sorun ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan da değerlendirilmelidir.

Terör olaylarının yoğun olarak yaşandığı bölgelerde örgüte katılım oranı%12; terörün fazla yaşanmadığı illerde ise bu oran %7,8 iken göçle oluşan bölgelerde katılım %23 civarındadır. Göçle oluşan bölgelerde örgüte katılımın artış göstermesi köy boşaltmalarda yaşanan mağduriyet psikolojisi ile ilişkili olabilir. Bu da terörün sadece mezhepsel durumla ilgili olmadığını gösterir. Şöyle ki, göç yaşayan kırsal nüfusun önemli bir kısmı Şafii olmakla beraber örgüte katılımın sebebinin Şafilikte aramak yerine yaşanan mağduriyetlerde aramak gerekir.¹⁸ Özellikle yukarıda da değinildiği gibi yoksulluk kültürü içerisinde yetişen ikinci kuşağın protest davranışlar ve örgütlere katılımı kolaylaşmaktadır.

III. TERÖR ÖRGÜTÜ SEMPATİZANLARIYLA DİNDARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİSİ

Bölgede yaşanan sorunlarla din algıları arasındaki ilişkiler araştırılırken mezheplerin din olmadığı hesaba katılmalıdır. Her ne kadar ilahi dinler insanlar arasında sevgi ve barışa vurgu yapsa da dinlerin farklı yorumlarının kurumsallaşması sonucu oluşan mezheplerin zaman zaman şiddete meylettği ve radikalleştği bilinen bir husustur. İslam düşünce tarihinin erken dönemlerinde ortaya çıkan Haricilik ve günümüzde düşünsel anlamda Selefilik'ten beslenen şiddet yanlısı örgütler örnek olarak verilebilir.

Etnik temelli ayrılıkçı eğilim gösteren kitlenin profili genelleme yapılarak incelendiğinde dindarlık düzeylerinin düşük, din âlimlerine itibar etmeyen, yaşamlarında ibadet türlerinden hiç birisine yer ayırmayan ve cemaat/tarikat bağlantısı olmayan kimseler olduğu tespit edilmiştir.¹⁹ Bu tespit terörize olan kesimin din algısı olarak Şafii olmaktan ziyade geleneksel olarak Şafii nüfus içerisinde yer alan Marksist/sosyalist tabandan etkilendiğini göstermektedir. Zira terör olaylarına bulaşan kimselerin tüm mezheplere dağılım oranı totalde %12'dir. Kalan %88 terörün mağduru. Ancak burada daha derin analizlere girerek Şafii nüfus bölgelerinde terörün daha yüksek oranda taban bulmasının anlamlı bir cevabının bulunması da gereklidir.

Ana dili Kürtçe olan vatandaşlarımızın örgüt yanlısı siyasi eğilimlerinin bir göstergesi olarak, PKK'yı destekleme oranlarının mezheplere göre dağılımı; Hanefilerin %22 Şafilerin %38,7 Alevilerin %54 şeklindedir. Türkçe konuşan vatandaşlarımızın örgüt yanlısı

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergil, 2010.

¹⁹ Bu gruptakiler kendilerini daha çok Marksist, sosyalist çizgide konumlandırırlar. Bkz., Bilgesam raporu, s.102,108; Kürt toplulukların inanç geçmişi ve yapısıyla ilgili ayrıca; David Mcdowall, 2004:33-36.

siyasi eğilimleri ise, Hanefiler %0,8, Şafiler %9,9 Aleviler'de ise %6,3'dür. Bu verilerden anlaşıldığı kadarıyla: Kürtçe konuşan vatandaşlarla ilgili olarak ortaya çıkan rakamlara mezhepler açısından bakıldığında ve küçükten büyüğe doğru bir sıralama yapıldığında; en az nispette Hanefilerin sonra Şafilerin en yüksek oranda ise Alevilerin örgüt yanlısı siyasi eğilimleri olduğu ve PKK'ya destek verdikleri görülmektedir. Aynı mezhep salıklarına Türkçe konuşan vatandaşlar açısından bakıldığında tüm mezheplerde örgüt yanlısı siyasi eğilimleri PKK'ya destek vermede önemli oranda düşme yaşandığı görülmektedir.

Bu durumda:

- i- Destek nispetleri azdan çoğa doğru artmak üzere her üç mezhepten de destek aldığına göre bu durum her üç mezhebinde rahatsızlık duyduğu bir noktaya işaret eder.
- ii- Her üç mezhebin Kürtçe konuşanlarının Türkçe konuşanlardan daha fazla destek vermesinin 'dil' ile ilgili bir sorunun varlığına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Kürtçe konuşan Şafiler ile Türkçe konuşan Şafiler mukayese edildiğinde *Kürtçe konuşan Şafilerde örgüt yanlısı siyasi eğilimleri destekleme oranı tam beş kat daha fazladır*. Burada dil faktörü mezhep faktörünün çok önünde görünmektedir.
- iii- Gerek Kürtçe gerekse Türkçe konuşan Aleviler'de nispetlerin diğer iki mezhebe göre belirgin düzeyde yüksek olması dil yanında **mezhep** merkezli bir sorunu ima etmektedir.

Ana dili Kürtçe/Zazaca olanlardan hiç namaz kılmayanların örgüt yanlısı siyasi eğilimleri destekleme oranı %67,4 iken namazını düzenli kılanlarda bu destek %22 ye düşmektedir. Türkçe konuşan ve namaz kılmayanların örgüt yanlısı siyasi eğilimleri ye destek oranı %3,6 iken günlük namazlarını kılan ve Türkçe konuşanların oranı %2,8'dir. Özellikle Türkçe konuşanlar dikkate alındığında dil ve ibadet faktörü örgüte yakınlığı zorlaştıran bir neden olarak görülmektedir. Yine ana dili Kürtçe olan ve düzenli oruç tutan vatandaşların %31'i örgüt yanlısı siyasi eğilimleri desteklerken kalan %70 diğer partileri desteklemektedir. Ana dili Kürtçe olan ve hiç oruç tutmayan vatandaşlarımızın %68,4'ü örgüt yanlısı siyasi eğilimleri desteklemektedir. Burada düzenli ibadet yapmak ve Türkçe konuşmak örgüt yanlısı siyasi eğilimlerden desteği azaltan bir unsur olarak görülürken Kürtçe konuşanlarda bu oran biraz daha yüksek görünmektedir. Ancak Kürtçe konuşanlar kendi içerisinde ibadet durumlarına göre yeni bir tasnife gidildiğinde Kürtçe konuşan dindar Kürtlerin dindar olmayan Kürtlere göre örgüte uzak durdukları görülmektedir. Namaz kılma ve oruç tutma üzerinden yapılan dindarlık ölçütüne göre olaya bakıldığında *dindarlık oranı arttıkça*

insanların terör örgütüne mesafeli durdukları; daha az dindar vatandaşlarımızın daha yüksek nispette örgüte sempati besledikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak mezheplerin dini kimlikler olması hasebiyle dindarlığın terörü desteklemeyen bir yapı oluşturduğu kolayca anlaşılmaktadır.

IV. TARİKAT/CEMAAT BAĞLILIĞI İLE İLGİLİ İSTATİSTİK SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizin dini coğrafyası hem İslam içi din anlayışları ve yaşayışları bakımından hem de İslam dini dışında farklı dinlerin varlığı bakımından çift yönlü heterojen yapıya sahiptir. İslam dini açısından baktığımızda devlet kurumları nezdinde 'Resmî İslam'ın', medreseler aracılığı ile 'Fıkhi İslam'ın', yine mistik eğilimi olan medreseler ve tarikatlar aracılığı ile 'Mistik İslam'ın' ve son olarak bunların gölgesinde filizlenen 'Halk İslam'ının' birlikte yaşandığı son derece renkli ve zengin heterojen bir dini çeşitliliğe sahiptir. Farklı dinlerin birlikteliği farklı inançlara sahip insanlar arasında karşılıklı anlayışı ve birlikte yaşama kültürünü geliştirirken; tarikatlar yolu ile yaşatılan 'Mistik İslam'ın' tenkide açık tarafları yanında pratik hayatta bölge insanına kazandırdığı bazı olumlu formasyonlar da vardır. Bunlardan en önemlileri:

- i. Belli bir tarikat ve cemaat içerisinde dini hayatını sürdüren bir kimse, o yapı içerisinde etnik merkezli değil inanç merkezli bir hayat anlayışı geliştirdiğinden etnik açıdan yetmiş iki millete aynı gözle bakabilme erdemine kavuşmaktadır (Aydınoğlu,2010:187-215).²⁰
- ii. Mistik yapıların Türkiye'nin doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine kadar her taraftan tarikata/cemaate intisap eden geniş bir ihvan topluluğu kabul edilirse mistik yapıların devamlılığı büyük ölçüde bu çeşitliliğe dayandığından tarikatların başındaki insanlar hem dinin bir emri hem de tarikatın devamlılığını sağlamak için taraftarlarını ırkçı anlayışlardan uzak tutmak durumundadırlar. Bu anlayışın bölge sorununa yansımaları ise Kürt- Türk ayrışmasına değil Kürt- Türk kaynaşmasına yardım etmek şeklinde olacaktır.

Tarikat ve cemaat bağı istatistikleri genel olarak değerlendirildiğinde; bölgede kendisinde ve ailesinde bir cemaat/tarikat sempatisi olmayanların yüzdesi %59,9; kendisinin ve ailesinin sempatisi olanlar %24; kendisinin ve/veya ailesinin

²⁰ Diğer taraftan Aktaş'ın Diyarbakır'da yaptığı çalışmada dini gruplaşmanın birleştirici fonksiyonuyla beraber dindarlar arasında ayrışmaya da neden olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Aktaş, 2014.

mensubiyeti olanlar %15,4 nispetindedir. Tarikat/cemaat bağına ana dile göre çapraz verilerine bakıldığında kendisinin ve/veya ailesinin mensubiyeti olanların yüzde dağılımı şu şekildedir: Kürtçe konuşanlarda %12,7, Türkçe konuşanlarda %15,6; Arapça konuşanlarda %24,4; Zazaca konuşanlarda ise %11,2'dir. Tarikat/cemaat bağı mezhep çapraz sonuçlarına göre; Hanefilerin mensubiyeti %16,9, Şafilerin mensubiyeti %12,6; Alevilerin mensubiyeti ise %3,3'tür. Sonuçlara göre Hanefilerin daha fazla Alevilerin ise en az oranda tarikat/cemaat yapılarına teveccüh gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Çalışmada Alevilik bir mezhep olarak ele alınmış sonra da onun tarikat ve cemaat bağı sorgulanmıştır. Bu yaklaşım Aleviliğin bir mezhep değil bir tarikat olduğu gerçeği ile çeliştiğinden sonuçlar anlamlı değildir. Hanefilerin cemaat/tarikat eğilimi Şafilere göre daha yüksek orandadır. Yine Hanefilerin bulunduğu bölgelerde fazla terör olaylarının yaşanmayışı dikkate alınırsa Tarikat ve cemaat bağlılığının terörü olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Ayrımcılık, aidiyet ve birlikte yaşama isteği boyutlarının cemaat/tarikat bağına göre farklılaşma anketine bakıldığında kendisinde ve ailesinde mensubiyet ve sempati olmayanların ayrımcılık algısı %55,4; aidiyet algısı ise %72'dir. Mensubiyeti olanların ayrımcılık algısı %45, aidiyet algısı ise %84'tür. Şu halde bir cemaatle ilgisi olan kimselerin ayrımcılık algısı düşük ama aidiyet algısı yüksektir.

Farklı kültür, mezhep ve bölgelerden müteşekkil bir ihvan topluluğu olan cemaat/tarikat organizasyonlarının bölge insanı arasında ayrımcılık algısını azaltan buna karşılık aidiyet algısını yükselten bir unsur olduğu görülmektedir. Kuşkusuz ibadetler birçok faydaları yanında birlikte yaşama kültürünü geliştiren ve toplumları bedevilikten kentli olmaya dönüştüren çok önemli dini enstrümanlardır. İslam dininin bir emri olarak günde beş defa cemaatle vakit namazı, haftada bir defa topluca Cuma namazı ve yılda iki defa bayram namazını eda eden insanlar tabii olarak temelini inançtan alan bir kardeşlik algısı oluşturmaktadırlar. Bu kimselerden hac ibadeti yapanların tüm dünya milletlerini bir arada ve aynı safta görmesi ayrıca ülkemizin farklı bölgelerine gittiklerinde camilerde farklı ırklara mensup kimselerle aynı safta toplanmaları onlarda ırkçılığı aşan bir üst kardeşlik bilincinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Doğal olarak ırkları ve ülke sınırlarını aşan bu üst kardeşlik bilinci inançlı insanların ayrılıkçı hareketlerden uzak durması ile sonuçlanmaktadır. Oruç ve namaz ibadetleri üzerinden yapılan anket çalışmalarının sonuçları da bu tezi doğrulamaktadır.

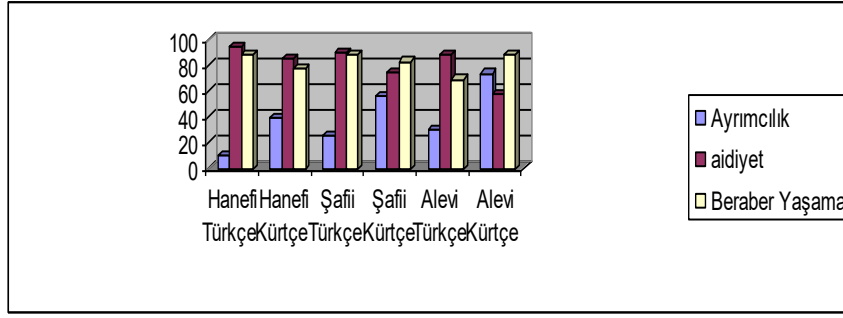
Hiç namaz kılmayanların ayrımcılık algısı %75,4, aidiyet algısı %51 iken namazını tam olarak kılanlarda ayrımcılık algısı %47 aidiyet algısı ise %82'dir. Dindarlığın beraber yaşama algısını olumlu anlamda etkilediği görülmektedir. Özellikle "Ana Dil-Mezhep- Aidiyet ve Beraber Yaşama İsteği Boyut Ortalaması" dikkate alındığında Türkçe konuşan Hanefilerde ayrımcılık algısı en düşük aidiyet ve beraber yaşama isteği diğerlerinden daha yüksektir. Daha sonra Türkçe konuşan Şafilerin ayrımcılık algısı en düşük aidiyet ve beraber yaşama isteği diğerlerinden daha yüksektir. Yine, Kürtçe konuşan Alevilerin ayrımcılık algısı %73,52 iken Türkçe konuşan Aleviler'de bu oran 29,71'e düşmektedir.²¹

Görünen o ki bu tercihlerde mezhep ve dil karşılaştırılması yapıldığında konuşulan dilin yapılan tercihlere etkisi daha yüksek görünmektedir. Özellikle Türkçe konuşan Aleviler ile Kürtçe konuşan Alevilerin tercihleri arasında belirgin bir fark vardır. Şöyle ki; Kürtçe konuşan Alevilerin Ayrımcılık algısı 73,52 iken Türkçe konuşan Aleviler'de bu oran 29,71'dir.

Türk toplumu açısından merak edilen bir konu yukarıdaki değinilen yüksek dindarlık durumuna karşın Marksist-Leninist bir örgütün bu halktan nasıl destek aldığı meselesidir. Anket verilerinde de görülen dindarlıkla örgüte sempati duyma-destek verme arasındaki ters ilişkiye karşın PKK ve Kürt ulusalcı partilerin aldıkları oylar tartışma konusudur. Yanmış'a göre örgüt dini ve geleneksel değerler konusunda hem 1990'lı yıllarda hem de Öcalan yakalandıktan sonraki yıllarda toplumsal tabanını genişletmek için iki önemli strateji değişikliğine gitmiştir. Örgüt bu değişikliklerle temelde dine ve geleneğe bakışında herhangi bir değişiklik yapmamakla beraber kendisini halka sunarken toplumsal değerlerle çatışmamaya özen göstermiştir. Halkın 'geri ve gerici değerleri' olarak görülen bu değerlerinin yıkılması için küçük gruplarda (örgüt dilinde bunlara komün denmektedir) çalışma yapılması ve varsa yıkılması gereken değerlerin halk karşısında eleştirilmemesi benimsenmiştir. Bu sebeple örgütle yakın ilişki kurulmadıkça halkın örgütün siyasi-ideolojik programını anlaması zorlaştırılmıştır. Halkın çoğu siyasi-kültürel açılardan Kürt ulusalcıları desteklemekle beraber ideolojik yapıları eleştiri konusu olmaktadır (Yanmış,2015:161-175). Özetle siyasi eğilimlerin farklı saiklerle dağıldığı unutulurak dindar Kürt halkının sosyalist Kürt ulusalcılara niçin oy verdiğini sorgulamak eksik olacaktır.

²¹ Bkz. Bilgesam, Tablo 4.

Tablo 4: Mezhep-Ayrımcılık algısı arasındaki ilişki

“Öcalan’ın serbest bırakılmalıdır” şeklinde sorulan sorunun sonuçlarını incelediğimizde, Kürtçe konuşan Hanefi, Şafii ve Alevilerin oranları Türkçe konuşan Hanefi, Şafii ve Alevilere göre oldukça yüksek görünmektedir. Bu durumda fırkalar sıralanırken mezhepten ziyade dil faktörü belirleyici görünmektedir.

Anadil ve tarikat-cemaat bağı ile siyasi parti oy oranları arasındaki ilişki incelendiğinde ise: Kürtçe konuşanlar açısından, kendisinde ve ailesinde her hangi bir cemaat veya tarikata mensubiyeti ve sempatisi olmayanların %43,4 örgüt yanlısı siyasi eğilimleri,²²%47,5 İktidar Partisini²³ desteklemektedir. Kendisinin ve/veya ailesinin sempatisi olanların %24,4 örgüt yanlısı siyasi eğilimleri %66,9 İktidar Partisini; kendisinin ve/veya ailesinin mensubiyeti olanların %19,4 örgüt yanlısı siyasi eğilimleri %73,6 İktidar Partisine oy verdikleri görülmektedir. Bu tablo Türkçe konuşanlar içinde daha düşük oranlar olmak kaydıyla benzer bir sonuç vermiştir. Sonuç olarak, herhangi bir cemaate yakınlık arttıkça örgüt yanlısı siyasi eğilimlerden uzaklaşmaktadır.

Kürt-Türk kardeşler şeklinde sorulan bir sorunun oruç tutma durumuna göre sonuçlarına bakıldığında (Kürtçe konuşanlar) Hiç oruç tutmayanlar %58,89; Ramazanda fırsat buldukça oruç tutarım diyenler %71,73; Ramazan oruçlarımı tam olarak tutarım diyenler %79,97, ramazan oruçları yanında nafile oruç da tutarım diyenler %84,23’tür. Bu oran Türkçe konuşanlarda %81, 88 den başlayarak %90,55’e kadar yükselmektedir. Buradan çıkan sonuç dindarlık bölgede halkımız arasında birlik ve beraberliğe katkı sağlayan önemli bir unsurdur. Aynı soruya (Kürt- Türk Kardeşler) kendilerini Marksist/Komünist/Sosyalist/ Devrimci olarak tanımlayanların olumlu cevabı %52,97’dir.²⁴

²²Örgüt yanlısı siyasi eğilimler kasıt DTP.

²³ İktidar Partisinden kasıt AK Partidir.

²⁴ Konuyla ilgili olarak ayrıca Bilgesam şekil 037, Tablo; 037 s.44 ile Tablo, 4 verileri kıyaslanabilir.

SONUÇ

Batı toplumları devletleşme sürecinde daha ziyade mezhep ve etnik kimliği ifade eden lisan merkezli bir bütünleşme yoluna giderken Doğu toplumlarında mezhebin bir üst formu olan dini kimlik daha belirleyici bir unsur olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin sefeli olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yapısının teşekkülünde milletin cemaat kimliği birincil rol üstlenmiştir denebilir. Osmanlı millet kimliği uzun bir süre dini ve manevi özünü muhafaza ettiği için farklı cemaat içeriği olan güçlü bir millet tipi vücuda getirmiştir. Ancak, Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik hareketiyle beraber Osmanlı İmparatorluğu 1856'dan sonra heterojen yapısını bırakarak Osmanlılık siyaseti ile eşit vatandaşlığı merkeze alan, ülke halkını din, dil, farkı gözetmeden ortak vatandaşlık üzerine kurulu bir Osmanlı milleti oluşturmak istemiştir. Osmanlı'nın bu politikası arzu edilen amaca ulaşamamıştır. İç-dış etkilerle farklı etnik milletlere sahip toplumlarda etnik bilinç yaygınlaşmış ve bu durum İmparatorluğun yıkılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Kürt toplumunun etnik olarak uyanışı ve kültürel haklarını öne çıkaran ayaklanmalarının başlangıcı Osmanlı'nın bahsi geçen yılların akabinde güçlenmiştir. Cumhuriyet döneminde ulus-devlet temelli politikaların da etkisiyle Kürt toplumu isyanları artırmış, devletin güvenlik ağırlıklı politikaları bu sorunu çözmekte yetersiz kalmıştır. 1970'li yılların sonlarında da PKK ile Doğu/Güneydoğu sorunu farklı bir noktaya ulaşmıştır.

Kürt sorunun çözümü için hazırlanan raporlarda uzun yıllar sorunun etno-kültürel boyutu görmezden gelinirken 90'lı yıllardan sonra konuya daha geniş açılardan bakılmıştır. Fakat bu raporlarda da bölgenin dini-mezhepsel yapısına değinilmemiştir. Diğer taraftan örgüt kendi dokümanlarında Sünnilik-Şiilik, Alevilik, Zerdüştlük konularını sıklıkla kullanmaktadır. Kendi propagandasını yaparken ve ideolojisini yerleştirirken mezhepsel tartışmaları kullanmaya çalışmış ve çalışmaktadır. Kürt ulusalcıların ve Öcalan'ın aslında baştan beri Alevilik-Şiilik-Zerdüştlük lehinde-ekseninde görüş belirttiği bilinmektedir. Öcalan ilk çalışmalarından itibaren örgütün tarihsel kökenini bu kaynaklara dayandırma çabasında olmuştur. Sünniliği talancı, dönek, korkak, kan emici gibi tanımlarken, Şii-Aleviliği sol İslam, gerçek kardeşlikle ilişkilendirebilmiştir.²⁵ Ayrıca günümüze gelindiğinde Kürtlerin bir kısmı Şafiliği Sünnilikten ayrı bir kimlik olarak görmekte ve Kürtlüğün önemli bir unsuru saymaktadır. Bölgede faaliyetlerini sürdüren irili ufaklı birçok yerel medreseler, DİB teşkilatı tarafından son dönemde bölgeye yine bölge

²⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz. Öcalan, 2014.

medreselerinden yetişmiş ve aralarında yaşları bir hayli ilerlemiş olan elemanların din görevlisi olarak atanması, yine DİB teşkilatının atam yaptığı görevliler dışındaki kişi ve gruplar tarafından Cuma namazlarının ayrı mekânlarda ve kişilerce icra edilmesi Şafilik mezhebini bir Kürt mezhebi gibi gösterme ve algılama probleminin emareleri olarak düşünülebilir.

Özetle; Bütün verilerden de anlaşılacağı üzere, bölge şartlarında Şafililiğin terör ve şiddete yatkın buna karşın Hanefiliğin ise daha barışçıl bir algı yarattı söylenebilir. Kürt sorununda, örgütün ve Alevi-Şiilerin ürettiği mezhepsel tarih okuması birbirini destekler mahiyettedir ve buradan hiç değilse Şafilik üzerinden bir kimlik oluşturulmak istenmektedir.

KAYNAKLAR

AKÇURA, Belma, (2009), *Devletin Kürt Filmi, 1925-2009 Kürt Raporları*, New Age Yayınları, Genişletilmiş Yeni Baskı, İstanbul

AKŞİT, Bahattin- Şentürk, Recep – Küçükural, Önder – Kurtuluş, Cengiz, (2012) *Türkiye’de Dindarlık*, İletişim Yay. İst.

AKTAŞ, Ahmet, (2014), *Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)*, Necmettin Erbakan Ün. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

ARSLAN, Mustafa, (2010), *PKK, Hizbullah Çatışması*, Ekim, Kocaeli Üniversitesi Terör Stratejik Araştırma Masası (KOUSAM).

ARTEMUR, Yaşar, (2015), *Arkaik Kaynaklardan Modern Kaynaklara; Zazaca ve Zazalar*, <https://tr-tr.facebook.com/zazacasozluk/posts/532531286789762>, erişim; 08.09.2015.

AYDIN, Kemal, (2014), “Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, YIL: 5 • SAYI: 8

AYDINALP, H. (2010), “Sosyal Çatışma ve Din”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (2).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; BCA, CHPK. 490.872.3, Ankara

Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), (2013), *Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi*, Komisyonu Raporu, Kasım, Ankara

BEŞİKÇİ, İsmail, (1970) *Doğu Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temelleri*, e yayınları, Ankara

BİLGESAM, (2009), “Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi (Teknik Rapor),” Haz. M. Sadi Bilgiç – Salih Akyürek, Ank. Bilgesam.

- Cumhuriyet tarihi Kürt raporları,
<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/cumhuriyet-tarihi-kurt-raporlari>; erişim: 07.09.2015;
- ÇANDAR, Cengiz, (2011) *Dağdan İnış- PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorununun Şiddetten Arındırılması*, TESEV Yay.
- ÇARKOĞLU, Ali-Toprak, Binnaz, (2006), "*Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*", TESEV.
- DİB, (2014) "*Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*", Ank.
- DOĞU, Perinçek, "*Kürt Sorununda Muhyettin Öksü'nün Halk Hükümeti Çözümü*", Aydınlık.
- ENSARİOĞLU, Yılmaz; Kurban, Dilek, (2011), "*Kürtler Ne Kadar Haklı, Türkiye'nin Batısı Kürt Sorununa Nasıl Bakıyor*", TESEV.
- ERGİL, Doğu, (2010), *Kürtleri Anlamak*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- , 18.12.2012 tarihinde 28 Şubat Meclis Komisyonu'nda yaptığı konuşma tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
- EFEGİL, Ertan, (2015), *Türkiye, Kürt Sorununa Çözüm Bulabilir Mi? Karar Vericilerin Önerilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, SETAV, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/27874.pdf>, erişim, 07.09.2015.
- GÖKÇE, Fırat, (2011), "*Kürt Sorunu Yok Kürt İstilas Var*", Türk Solu, Başyazı, Sayı, 88
- GÖRGÜN, Tahsin, (2006), *İslam Ansiklopedisi*, İbn Haldun maddesi, C. 19.
- GÜNAY, Ünver, (2000), *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay. İst.
- İLYAS, Ahmet, "*Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar*" International Journal of Social Science, Doinumber:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2496> Number:28, p.329-348, Autumn II 2014, http://www.jasstudies.com/Makaleler/1416431314_19 Dr.%20Ahmet%20%C4%B0LYAS.pdf, erişim: 06.09.2015
- İnönü Raporu, Orijinal Metin, <http://www.turksolu.com.tr/ileri/27/inonu27.htm>; erişim: 28.09.2015;
- LEWİS, Oscar, (1961), *The Children of Shanches*, New York, Random House, s. XXVII.
- MARCUS, Aliza, (2015) *Kan ve İnanç- PKK ve Kürt Hareketi*, çev. Ayten Alkan, İletişim Yay. İst.
- MARDİN, Şerif, (2012), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, der. Mümtaz'er Türköne - Tuncay Önder, İletişim Yay. İst.

- <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/omuifd/article/viewFile/5000073436/5000067695>.
- MCDOWALL, David, (2004), *Modern Kürt Tarihi*, çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayıncılık, Ankara
- BOİS, Th., MİNORSKY, V., KENZİÇEV, D.N. Mac., (2004), *Kürtler ve Kürdistan*, çev. Kamuran Fıratlı, Doz Yay. İst.
- OKYAR, Onur, (2014), "Teröre Destek ve Dindarlık İlişkisi: Pkk Örneği", Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi.
- ORTAYLI, İlber (1999). "Osmanlı' Kimliği." Cogito Osmanlılar Özel Sayısı.
- ÖCALAN, Abdullah, (2014), *Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)*, Köln: Weşanen Serxwebun, 1978/1984;
- (2014) *Soykırma Karşı Kültürel Direniş*, Aram Yay. İst.
- (2014), *Komün ve Meclisler*, Aram Yayınları, İst.
- NARİN, Resül, (2014), *Amerikan Board'un Osmanlı Ermenileri Üzerine Etkisi (1820-1870): Kocaeli Örneği*, Yeni Türkiye,
- TAN, Altan, (2010), *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İst.
- TH. BOİS V. MİNORSKY D.N. Mac Kenzie, (2004), *Kürtler ve Kürdistan*, çev. Kamuran Fıratlı, Doz yay. İst.
- TOMAR, Cengiz, (2006), *Mit ve Gerçek Arasında: Arap Dünyasında İbn Haldun Yaklaşımları*, İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı: 16, İst.
- TOPRAK, Ubeydullah, (2013), *Emperyalizm'in Keşif Kolu: Oryantalizm*, Genç Birikim dergisi, 14 Aralık, erişim; <http://www.gencbirikim.net/emperyalizmin-kesif-kolu-oryantalizm>
- TURAN, Ahmet; ÜÇER, Cenksu, (2015), "Bir Alan Araştırmasının Anatomisi: "Tokat Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları Örf ve Adetleri", dergipark. ulakbim,
- ÜNGÖR, U. Ümit, (2011), *The Making Of Modern Turkey, Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950*, Oxford Universty Press.
- YANMIŞ, Mehmet, (2015), "Diyarbakır Halkının Geleneksel ve Dini Değerlerdeki Değişime Yaklaşımı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (1990-2013)", Yayınlanmamış Doktora Tez, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa.
- YAYMAN, Hüseyin, (2014), *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, 2.baskı, Doğan Kitap, İst.
- YEĞEN, Mesut, (2015), *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İst.

